

Ս. ՆԱԶԱՐԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿԸ Մ. ՆԱԼԲԱՆԴԵԱՆԻՆ

(Հաղորդեց Ծ. Շարագիզ)

25 ին սեպտ. 1865. Մոսկուա.

Որովհետև իմ պաշտօնի պայմանեալ տարիքը մօտ լինելով իւրեանց լրանալուն, ցանկալի էր ինձ թեթեւացնել իմ անձը այս և այն նիւթական ծանրութիւնից, որովհետև տակաւին երկբալութեան տակ է իմ աւելի երկար մնալը, կամ թէ չմնալը Մոսկուայի մէջ, վասն որոյ ես արժան համարեցի որպէս և իցէ վաճառել իմ տունը, և արդէն վաճառեցի, թէպէտ կը մընամ այստեղ մինչև հոկտ. 10—12: Այս առաջին բեռն էր, որ թափեցի վերայիցս. մնում էր ինձ այսուհետև մեր անբաղդ Հիւսիսափայլի մնացած տետրակների հոգւր, բայց և դորանից մի մասը առատաձեռն ձրի պարգևատրութեամբ սորան և նորան բաժանեցի: Բայց գեռ բաւական շատ մնում է ինձ, որ ես լոյս ունիմ մի օր անձամբ անձին յանձնել մեր հայկական սերունդին, եթէ Աստուած կը յաջողէր իմ կամիլը և առնելը: Ձեզ յայտնի կը լինի, որ դուք շատ ու շատ տարիներից յառաջ իմ մօտ դրած ունիք մի չեմօդան՝ ամենևին լեքը, թէ ինչ թղթերով կամ գրքերով — ինձ անյայտ է, որովհետև ինչպէս կապած ու կաշկանդած յանձնել էք ինձ, այնպէս էլ ողջ և առողջ ձգած կայ այնտեղ. կայ նոյնպէս Ձեր վաղաբաղդ էյժեն Սիւի թափառական հրեայի թարգմանութեան օրինակները, և բաւական բազմաթիւ: Մի քանիքը դոցանից ես բաշխել եմ սորան և նորան, իմ յատուկ թեթեւանալու համար: Չկարծեմ թէ սորա վերայ դուք բարկանաք, որովհետև աւելի լաւ եմ համարել Ձեր հոգու վաստակքը մարդու ձեռք անցուցանել, քան թէ մկների և ակիսների ապակա նութեան տակ ձգել:

Իմ այժմեան թախանձագին խնդիրս Զեզանից այն է, որ Հոգաբարձութիւն գործէք Ձեր սեփականութիւնը—չէմոգանը և թէ էյթեն Սիւի թարգմանութեան օրինակները—որոց ձեռամբ Ձեզ հաճոյ կըլինի, առնուլ տալու իմ մօտից և տնտեսեալու որպէս կամիք, որովհետեւ դոցա մնալը ինչ մօտ պիտի պատճառէր ինչ մեծ ծանրութիւն օտար վարձու բռնած տների մէջ, մանաւանդ որ ես մեր յատուկ ունեցած արկղներից, պահարաններից, զրքերից, կարասիքներից նեղացած եմ, ըստ որում մարդ չը գիտէ, թէ ուր պարտակէ այդքան նիւթերի բազմութիւնը: Քանի որ իմ տանս էի, մի կերպով ամփոփում էինք դօրան, բայց այսուհետեւ օտար տների մէջ բնակելով, մեր յատուկ նիւթեղէնի համար դժուար թէ գտանելու ենք հարկաւոր տարածութիւնը, և դու գիտես Մոսկուայի վարձու բնակութիւնների պայմանքը:

Ինչ գրեմ Ձեզ Մոսկուայից. իմ կեանքս շատ միատեսակ անցանում է ընտանեկան աշխատութիւնների, հոգսերի և տառապանքի մէջ. օրը մի ժամ պարապած եմ ինստիտուտում: Ընկերական կեանք չկայ և եղած չէ երբէք, բացի մին ու կէս բարեկամից և ծանօթից, որ կարող էի տեսանել իմ տանս: Կատկովի գրուածքը Թիֆլիսեան անցքի վերայ և նորա պատասխանը Թիֆլիսից կարդացած կլինիս: Կատկովը մի բանով զինաթափ է կացուցանում մտածողի դատապարտող դատաստանը նորա վերայ, այսինքն նորանով, որ ընդունել չէ իւր լիմարական և վայրկվերոյ գրւածների խելացի և հիմնաւոր պատասխանքը: Արդարեւ ցաւելի է, որ մի Կատկովի պէս վեգօմօստագօր պիտի իւր կարող ազդեցութեամբ աղաւաղէ հասարակաց կարծիքը, տալով ժողովրդին չգիտես որ տեսակ անճոռնի կարծիքներ և հայեացք, և այլո՛ւ այնպիսիներ, որ աւելի նախատինք էին մի զօրաւոր տէրութեան, քան թէ փառք: Բայց Կատկովը շատ փոքրոգի մարդ է. ինքը սաստիկ երկիւղ ունի հայերից, վրացիներից, թաթարներից. մի գուցէ դոքա մի օր բարձրացնէին իւրեանց ազատ թաղաւորութեան դրօշը: Ողորմելիւն, չգիտէ, որ եթէ այդ տգէտ և թուլ ազգերին թաղաւորութիւն ևս բաշխէիր, ին-

քեանք պիտի իսկոյն հրաժարուէին դոցանից, կամ եթէ իմարութեամբ յանձն առնուին, ինքեանք պիտի միմեանց միս ուտէին, ինքեանք իւրեանց գազանական զէնքով և անմիաբանութեամբ կործանէին իւրեանց անձը: Ինչ և իցէ, մենք ունինք ուրախութեան տեղիք, որ վերջապէս ճշմարտութիւնը յաղթող եղաւ: Սատակեցաւ և Ալվազը, բայց մեռաւ և կաթողիկոսը, առանց տօնախմբելու իւր յաղթութեան օօնը, որ Կայսերական հրամանով պատրաստուած էր նորան: Որպէս կընթանան՝ Հայք ալսուհետն, որպիսի կաթողիկոս կընտրեն իւրեանց համար, ես ոչինչ յուսալու չունիմ դորանից, որովհետեւ մի ընտրութիւն, առանց ստոյգ վերահասութեան ընտրելի անձին արժանաւորութեան— ինչպէս միշտ եղած է մեր ազգի մէջ և կլինի— երբէք կարող չէ մի բարի հետեանք ունենալ, բայց ընտրողը տէրութիւնն է ազգի քամակում և ազգի անունով. այնուհետեւ ինձ ու քեզ ինչ: Ես իմ կարծիքս այս խնդրի մասին գրեցի Թիֆլիս մի քանի մօտ բարեկամների:

Մինչև 11 Հոկտ. Ձեր նամակը գտանելու է ինձ իմ հասցէով: Ձեր անփութիւն բարեկամ
Ս. ՆԱԶԱՐԵԱՆՑ

ՄԱՆՕԹ. Այս նամակը մենք ստացել ենք Նալբանդեանցի քրոջ որդի ալ. Յովհաննէս Նալբանդեանցի հանգուցեալի շատ ուրիշ թղթերի հետ միասին, որոնց մասին մենք քանիցս առիթ ենք ունեցել յիշելու մեր Նալբանդեանցին վերաբերեալ գրուածների ծանօթութիւնների մէջ:

Այս նամակը կարևոր է մեզ համար, բացի իւր հետաքրքրական բովանդակութիւնից, և նորանով, որ ուղղուած է Նալբանդեանցին և ցոյց է տալիս այն բարեկամութիւնը, որ եղել է Հիւսիսսփայլի այդ երկու գլխաւոր աշխատակիցների մէջ և որ այդ բարեկամութիւնը մնացել է նոցա մէջ անփութիւն մինչև վերջ:

Մեր ձեռքին եղածը նամակի բնագիրը չէ, այլ պատճէնը և այն էլ ընդօրինակուած մի անգրագէտ մարդու ձեռքով, ուստի և ի՛նչ տառասխալներով և կէտադրական վրիպանքներով, որոց կարևորները մենք ստիպուած եղանք ուղղել:

Ս. ՆԱԶԱՐԻԶ